

John Martinussen

Magt og interesser

Præses – som jeg i det følgende vil kalde Morten – har igennem en årrække haft interesse for at udforske »de store sammenhænge« i det globale politisk-økonomiske system. Morten har gerne villet gennemføre denne udforskning inden for en historisk-materialistisk ramme, fordi – som det hedder (p. 1) – denne ramme »rummer nogle ganske perspektivrige muligheder i forbindelse med udforskningen af det internationale samfund«. Problemet har i denne sammenhæng været, at der for den historisk-materialistiske tradition ikke har eksisteret et alment paradigme for internationale studier – i det mindste ikke som en sammenhængende helhed af indbyrdes forbundne og konsistente begreber, metodiske retningslinjer og hypoteser.

På denne baggrund har Morten sat sig for at oparbejde og præsentere en historisk-materialistisk teoretisk ramme for studiet af internationale relationer. Det understreges allerede i problemformuleringen, at der lægges særlig vægt på internationale *politiske* forhold snarere end på de økonomiske.

Det anføres i samme forbindelse, at der ved en teoretisk ramme eller et paradigme skal forstås »en sammenhængende tankekonstruktion, der består af nogle grundlæggende præmisser af ontologisk og epistemologisk karakter, og af nogle indbyrdes forbundne begreber, der definerer en problematik, rummer forskellige teser og teorielementer, og som kan fungere som ledetråde ved udformningen af konkrete studier og formuleringen af forklaringsmodeller« (p. 36). Den historiske materialisme (som samfundsteori betragtet) hævdes at udgøre et generelt paradigme i denne forstand. Opgaven angives derfor at være formuleringen af et »partielt paradigme«, der mere specifikt retter sig mod internationale relationer og international politik.

Der stilles en række supplerende krav til det partielle paradigme. Det skal – for overhovedet at komme i betragtning som et resultat af samfundsvidenskabeligt arbejde – være inter-subjektivt overførbart, dvs. begribeligt for andre samfundsforskere. Paradigmet skal være præget af indre konsistens og sammenhæng. Hertil kommer et tredje krav af en noget anden beskaffenhed, nemlig kravet om at paradigmet skal »dække« bestemte genstandsområder, som Morten ud fra hidtige studier har fundet særligt centrale. Det drejer sig om den globale helhed og dens »storpolitiske« og militærstrategiske aspekter, Øst-Vest-modsætningen, de ekstra-societale determinanter for staternes funktionsmåde samt staternes udenrigspolitik. Det fjerde og sidste krav til det partielle paradigme er, at det skal holde begrebsdannelsen åben over for konkretiseringer og differentieringer af de oparbejdede teorielementer.

Efter at have identificeret mangler og svagheder i den hidtidige marxistiske teoridannelse ud fra de anførte krav tager Morten i afhandlingen fat på sit ambiti-

øse forehavende. Jeg skal ikke forsøge at rekapitulere den omfattende argumentation og teoribearbejdning. Det tillader den afmålte tid ikke. Men det vil være på sin plads at gengive træk af fremstillingens struktur, inden vi tager fat på den kritiske drøftelse.

Kapitel 2 giver en oversigt over de centrale begreber for den almene samfundsmodel i den historiske materialisme. Det er først og fremmest den af Louis Althusser inspirerede teoridannelse, der her refereres til.

Med basis i denne samfundsmodel udarbejdes – i kapitel 3 – de første vigtige komponenter i det partielle paradigme. Det drejer sig især om et begreb for »den globale helhed«, der i relation til de internationale forhold repræsenterer det totalitetsperspektiv, der helt generelt står så centralt i den historisk-materialistiske tradition. Det er begrebet for »den globale helhed« eller »den globale samfundsformation«, der konstituerer afhandlingens paradigme (p. 90). Derfor kan den efterfølgende fremstilling også opfattes som en udfyldning, differentiering og konkretisering af dette central-begreb. Morten betoner selv denne side af metoden ved at anføre, at det er den globale samfundsformations (i og for sig få) hoveddimensioner, der leverer indfaldsvinkler og struktureringsprincipper.

Den første dimension henviser til sammenkædningen af elementer i et system. På denne dimension kan begrebsdannelsen tage udgangspunkt enten i de enkelte samfundsformationer og deres karakteristika eller i deres indbyrdes relationer. Den anden dimension refererer til den historiske materialismes grundlæggende analytiske distinktion mellem de økonomiske, politiske og ideologiske niveauer – og til de hermed samhørende tre forskellige indfaldsvinkler. Den tredje dimension henviser til koblingen mellem struktur og praksis. Denne kobling understreges med begreber for strukturel determination, interesser og aktør-adfærd.

Kapitel 4 behandler problematikken på den første dimension med udgangspunkt i de enkelte samfundformations interne stukturer og processer, der i følge Morten i sidste ende er drivkraften i verdensformationens udvikling (p. 94).

De efterfølgende kapitler (5, 6 og 7) behandler under forskellige synsvinkler relationerne mellem samfundene. Niveauerne fra den anden dimension kommer her ind, blandt andet i form af en opdeling på økonomiske og politiske relationer (henholdsvis kapitel 5 og 6). Den kortfattede gennemgang af begrebs- og teoridannelsen vedrørende de økonomiske relationer tilføjer ikke nævneværdigt nyt i forhold til eksisterende historisk-materialistisk teori. Derimod rummer behandlingen af de politiske relationer en række nyskabelser i så henseende, idet Morten på vellykket måde får indarbejdet begreber og indsigt især fra den såkaldte »realistiske skole« i international politik. En tilsvarende frugtbar dialog med ikke-marxistiske teoriansatser kendetegner kapitel 7, hvor staternes »magtstræb« tages op til grundig drøftelse i sammenhæng med begreber for magtstrukturen og magtspeillet i den globale formation.

Med baggrund i, hvad der må betegnes som en bredt dækkende strukturanalyse af den globale formation, tager Morten i kapitlerne 8, 9 og 10 fat på den tredje dimension, hvor begrebsdannelsen bevæger sig fra struktur-niveauet over de strukturelt forankrede interesser til konjunkturen, aktørerne og adfærden i international politik. Her præsenteres et større antal indbyrdes relaterede begreber til

analyse af interessekonstellationerne og relationsformerne i det globale system samt til analyse af den komplicerede determination af især staternes internationale funktionsmåde og adfærd.

Fremstillingen i kapitel 11 følger op på denne sidstnævnte problemstilling, men udgør i og for sig ikke en del af paradigmepræsentationen. I stedet er der i drøftelsen af de kapitalistiske staters udenrigspolitik tale om en første forsøgsvis applicering af det oparbejdede paradigme på en udvalgt problemstilling. Hovedinteressen samler sig om en almen og type-specifik karakteristik af den kapitalistiske stats eksterne funktionsmåde og de forskellige forhold, der kan formodes at øve særlig indflydelse herpå.

Afhandlingen afsluttes med en koncis sammenfatning og et »summary« på engelsk.

Efter denne – nødvendigvis kortfattede – oversigt over afhandlingens problematik og disponering vil jeg nu tage fat på en kritisk vurdering og rejse en serie spørgsmål til debat.

Generelle bemærkninger

Den foreliggende afhandling er som helhed veldisponeret, velargumenteret og godt gennemarbejdet. Den dokumenterer et imponerende litteraturkendskab. Den viser, at forfatteren har fremragende evner til både at gengive, bearbejde og udbygge komplicerede begreber og andre teorielementer. Teoribearbejdningen er i mange henseender original i dette ords mest positive betydning. Hele problemstillingen og den måde, hvorpå den behandles, vidner om betydelig videnskabelig modenhed.

Afhandlingens primære sigte er, som tidligere fremhævet, at udarbejde en historisk-materialistisk ramme for studiet af internationale relationer, herunder fortrinsvis de politiske. Vurderet som sådan og på de præmisser, Morten selv har stillet op, må forehavendet anerkendes som i alt væsentligt lykkedes. Afhandlingen sammenfatter og bearbejder et ganske stort antal begreber, teser og andre teorielementer og transformerer disse til integrerede bestanddele af et historisk-materialistisk paradigme. Begrebsbestemmelserne er i almindelighed indbyrdes konsistente og forenelig med marxistiske grundpositioner og anden marxistisk teori med forankring i Althusser-skolen.

Der er ikke tvivl om, at afhandlingen på afgørende punkter udfylder tomrum og svagt dækkede områder i den hidtidige begrebsdannelse og teoriudvikling inden for den historisk-materialistiske tradition. Det gælder i bred almindelighed for de politiske relationer, herunder de magtpolitiske relationer, mellem samfundsformationer og stater. Hele dette felt er kun svagt systematiseret og begrebsliggjort i den marxistiske teoridannelse. Særlig interessant er måske afhandlingens bidrag til systematisering af samspillet mellem struktur og praksis i det internationale system og indplaceringen af de strukturelt forankrede interesser i dette samspil. Et centralt spørgsmål i denne sammenhæng vedrører det omfang og de betingelser, hvorunder de struktur-bestemte interesser determinerer aktøradfærd. Spørgsmålet kan i sagens natur ikke besvares på det høje abstraktionsniveau, hvor afhandlingen bevæger sig. Men den gennemførte drøftelse heraf er et

vigtigt bidrag til at komme videre henimod en besvarelse. Det introducerede aktør-begreb og begreberne for over- og under-determineret adfærd (p. 222 ff) forekommer nyttige i denne sammenhæng. Det samme gælder meget af den efterfølgende diskussion af konjunkturbegrebet, der rummer fine præciseringer præget af logisk konsistent tænkning og indgående forståelse af eksisterende begrebsdannelser på området.

Henset til disse forhold er der for mig ingen tvivl om, at Morten med det foreliggende arbejde har dokumenteret, at han – som det hedder i bekendtgørelsen – »siddet inde med betydelig videnskabelig indsigt og med sin afhandling har bragt videnskaben et væsentligt skridt videre«. Derfor har han gjort sig fortjent til doktorgraden i statskundskab. Men forud for erhvervelsen må Morten, traditionen tro, forsvare sig mod en nærgående kritik og besvare en række spørgsmål.

Metoden

De første kritiske spørgsmål, der kan rejses, vedrører metoden i teori- og begrebsbearbejdningen. Det hævdes i afslutningen af kapitel 7, »at det nu må være gjort tilstrækkelig klart, hvad der menes med en begrebslig konkretisering og udfyldning« (p. 180). Hertil skal knyttes et par kommentarer.

Først og fremmest ses der ikke at være redegjort for metoden. De retningslinjer, der kort omtales andetsteds (blandt andet p. 37 f) og som knytter an til diskussionen om forholdet mellem forskningsprocessen og fremstillingsprocessen giver ikke udtrykkelige anvisninger, som kan styre begrebsbestemmelserne. Spørgsmålet er desuden, om den helt generelle retningslinje om at gå fra det abstrakte mod det stadig mere konkrete under tilføjelse af et stigende antal bestemmelser overhovedet følges i den del af afhandlingen, der præsenterer det nye partielle paradigme. Er der tale om konkretiseringer, når vi bevæger os fra begrebet for den globale formation til de mange begreber, der knyttes til denne formations forskellige dimensioner? Eller bevæger vi os fortsat rundt på det samme abstraktionsniveau, hvor det så snarere er begrebernes genstandsområde, der indsnævres?

Jeg vil forsøge at argumentere lidt for det sidstnævnte synspunkt.

Inden for den historisk-materialistiske tradition giver det en vis mening at sondre imellem tre kvalitativt forskellige abstraktionsniveauer:

a) Det formelt-abstrakte niveau, hvor begreberne ikke har nogen pendant i virkeligheden, men er analytiske kategorier til brug ved strukturering af de efterfølgende analyser. Det er her vi finder begreber for produktionsmåde, samfundsformation, stat – og den globale formation.

b) Det reelt-almene niveau, hvor begreberne og deres indbyrdes forhold bliver til teori om virkeligheden – ikke i den enkle forstand, at de direkte henviser til empiriske fænomener, men i den forstand, at de som hypoteser og hypotetisk postulerede lovmæssigheder udsiger noget om strukturernes effekter i form af mønstre og tendenser, som kan blottlægges igennem analyse. Althusser illustrerede det i sin tid med tyngdeloven, der for eksempel kan ses i sine effekter i form af æblet, der falder til jorden, men aldrig direkte. På tilsvarende måde med de mange lovmæssigheder Marx og andre har identificeret for kapitalens bevægelser og for kapitalismens udvikling.

c) Det tredje niveau er det reelt-konkrete, hvor resultaterne af empirisk forankrede analyser udsiger noget om de specifikke forhold vedrørende eksempelvis en bestemt stats udenrigspolitiske adfærd i en given situation. Her har begreberne en pendant i virkeligheden, selv om både analyserne og specielt forklaringsforsøgene nødvendigvis må betjene sig af elementer fra de højere abstraktionsniveauer.

Det tredje niveau er uden interesse i forbindelse med nærværende drøftelse af Mortens afhandling. Men jeg skal komme tilbage til det i anden sammenhæng. Lige nu er det imidlertid de første to abstraktionsniveauer, der har interesse. Min påstand er, at Morten helt overvejende gennemfører sin begrebs- og teoribearbejdning på det formelt-abstrakte niveau, og at han hovedsagelig gør det uden faste og eksplicitte regler. Det gælder i det væsentlige hele fremstillingen til og med kapitel 10 og de globale konjunkturanalyser, men derimod ikke behandlingen af den kapitalistiske stats udenrigspolitik i kapitel 11.

I og for sig er der intet galt i at gennemføre en begrebs- og teoribearbejdning på et formelt-abstrakt plan. Problemet, som det kan ses helt generelt, er de alt for vage og i reglen kun underforståede retningslinjer for begrebsbestemmelserne – herunder for »valget« af visse definitioner frem for andre. Men derudover har Morten det særlige problem, at han hævder at bevæge sin indendørs for en historisk-materialistisk tradition, hvor begrebsudvikling af den art omtales nedsættende som formalisme, positivisme eller begrebs-diremption (der henviser til simpel underopdeling af begreber).

Væsentligere er det nok efter min mening, at den benyttede metode har medført en kraftig nedtoning af forklaringselementerne i hele konstruktionen af det partielle paradigme. Det er i al almindelighed uheldigt, fordi samfundsvidenskabelig teori – efter min mening – bliver bedst, når den både kan beskrive, fortolke og forklare. Men det er tillige – ud fra Mortens egne præmisser uheldigt – fordi det bringer ham på kant med den marxistiske tradition, hvori de abstrakte begreber indgår i tætte koblinger på det reelt-almene abstraktionsniveau. Som en illustration kan henvises til hele teoriudviklingen i *Das Kapital*, hvor objektet for fremstillingen ikke var samtids England, men derimod de kapitalistiske produktions- og reproduktionsforhold i deres »rene« form. Der var således ikke tale om en historisk-konkret analyse. Men der var omvendt heller ikke tale om idealtypiske konstruktioner i Max Webers forstand eller om en formelt-abstrakt begrebsudfyldning af et analytisk genstandsfelt, for de fremstillede proces-strukturer og lovmæssigheder satte sig (eller formodedes at sætte sig) igennem i de virkelige samfund. Det skete ikke »rent«, men i tilstrækkeligt omfang til, at en væsentlig del af de identificerede mønstre og tendenser lod sig forklare med henvisning netop til de strukturelle forhold og de hertil knyttede lovmæssigheder eller bevægelseslove.

Det afgørende i forbindelse med denne henvisning er ikke at diskutere, hvorvidt og i hvilket omfang Marx med sine teorier kunne forklare mønstre og tendenser i sin samtids kapitalistiske samfund, men derimod at fremhæve den metodologiske pointe, at hele bestræbelsen i teoridannelsen tog sigte ikke blot på at beskrive, men tillige at forklare. Det sidste ved at etablere relationer mellem, på den ene side, proces-strukturer og lovmæssigheder, og på den anden side, effekter og

konkrete udviklings- og forandringstendenser. Det er selve denne bestæbelse, jeg finder for kraftigt nedtonet i Mortens afhandling.

Der er gode ansatser til begrebsdannelser med indbyggede forklaringslementer. Det gælder, som allerede nævnt, meget af diskussionen i kapitel 11, hvor statens samfundsmæssige grundlag og alment bestemte funktionsmåde bruges til udformning af en til dels reelt-almen teori, der formentlig kan forklare sider af kapitalistiske staters udenrigspolitiske adfærd. Det gælder også punktvis tidligere i afhandlingen. Men det generelle billede er ikke desto mindre, at de »nye« begreber, der overføres til det historisk-materialistiske paradigme overvejende forbliver beskrivende. Det er måske særligt tydeligt for så vidt angår konjunkturanalysens komponenter, der blandt andet indbefatter termer som krig, krise, fred, stabilitet, spænding, afspænding, og til dels offensiv og defensiv.

Det skal tilføjes, at de fleste begrebsbestemmelser i og for sig må anerkendes som plausible og den samlede konstruktion som logisk sammenhængende. Men det ændrer ikke ved den omstændighed, at marxistisk metodologi stiller større krav til real forankring af begreberne og stærkere betoning af forklaringslementerne og derfor må forholde sig særdeles skeptisk til indoptagelsen af de mange formelt-abstrakte begreber til beskrivelse af for eksempel interessekonstellationer og magtforhold, specielt i forbindelse med konjunkturanalyserne.

Det ligger i forlængelse af denne metodologiske kritik, at det partielle paradigmes empiriske anvendelighed og forskningsfrugtbarhed ikke kan accepteres om sandsynliggjort, således som det hævdes i de afsluttende bemærkninger i afhandlingen (p. 307). Paradigmets styrke kan kun afsløres igennem en applicering i historisk-konkrete analyser. Sådanne havde jeg gerne set indarbejdet i afhandlingen – også selv om det havde indebåret en betydelig udvidelse af omfanget.

Der er andre metodiske spørgsmål, der kunne trænge til en nærmere afklaring. Men i stedet for at fortsætte med almene betragtninger vil jeg nu i stedet tage fat på problemerne i forbindelse med udvalgte begrebsdannelser.

Paradigmets begreber

Det falder naturligt her at begynde med det paradigme-konstituerede begreb »den globale formation«. Selve begrebsbestemmelsen illustrerer noget af den uafklarethed, der mere alment er refereret til i det foregående om metoden. Det gælder således også den problematiske dobbelt-status, Morten tillægger begrebet – dels som en empirisk tom konstruktion (dvs. et formelt-abstrakt begreb med den her foreslåede terminologi) (jf. specielt p. 90).

Men derudover er der problemer med definitionen af et internationalt system, der siges at foreligge, »når samfundenes samkvem ikke kan afbrydes eller ændres, uden at det medfører ændringer internt i de enkelte samfund« (p. 82). En definition af denne art – uden en nærmere drøftelse af, hvad der ligger i termen »ændringer« – forekommer i bedste fald uinteressant. Definitionen har da tilsyneladende heller ikke spillet nogen afgørende rolle for den videre begrebsdannelse. Til gengæld har den svage afklaring af samspillet mellem intra-societale og ekstra-societale forhold på dette tidlige sted i begrebsudviklingen måske banet vejen for en del af de problemer, der sidenhen optræder netop vedrørende dette samspil.

Et af disse problemer knytter sig til formuleringerne om, at »det i sidste ende er de interne strukturer og processer, der er drivkraften i verdensformationens udvikling, og som former de internationale relationer« (p. 94). Er dette en antagelse af aksiomatisk karakter eller en hypotese om virkeligheden? Hvordan skal tesen forstås i betragtning af, at interne forhold er en mangfoldighed af strukturer og andre fænomener, som ikke altid meningsfuldt (om nogensinde) kan anskues som en helhed, det sættes op over for det eksterne? Og hvordan skal synspunktet forstås i betragtning af, at de konkret eksisterende samfundsformationer indtager særdeles forskelligartede positioner i forhold til det internationale system? Eller sagt på en anden måde: Har tesen samme gyldighed for Lesotho som for USA?

Jeg har også lidt problemer med forskellige og indbyrdes modstridende teser om den kapitalistiske produktionsmådes iboende tendenser og effekter. I én sammenhæng (p. 96) fremhæves det, at den kapitalistiske produktionsmåde har en »iboende tendens til at gennemtrænge og homogenisere de samfund, den støder på i sin udbredelse til hele verden«. Hvorimod det andetsteds (p. 102) hævdes, at den kapitalistiske produktionsmåde aldrig eksisterer alene, »men altid sammenføjet med andre produktionsmåder og former, på hvilke den har komplekse og historisk skiftende effekter af opløsning og bevaring«. Det kræver unægtelig en forklaring, hvis vi skal acceptere begge synspunkter på samme tid. Med derudover må jeg igen spørge, hvilken status formuleringer som disse har i den samlede teoribearbejdning.

Jeg forsøger ikke med fremhævelsen af disse uklarheder at rejse grundlæggende tvivl om afhandlingens mere centrale begrebsdannelse og teoribearbejdning. Men de kan heller ikke reduceres til overfladiske småfejl i det ellers logisk konsistente begrebsskema. Der er snarere tale om en mere gennemgående og almen svaghed, for så vidt angår sammenkædningen af den historisk-materialistiske ramme for studiet af enkeltsamfund som dynamiske enheder med en tilsvarende teoriramme for udforskningen af relationerne mellem sådanne samfund. Vanskelighederne er på ingen måde overraskende problematikens kompleksitet og den beskedne teoridannelse på området taget i betragtning.

Tiden tillader ikke en fordybelse i alle de spændende begrebsdiskussioner, afhandlingen byder på. I det begrænsede udvalg, der er plads til her, vil jeg derfor gå hurtigt frem til en problematisering af teoridannelsen vedrørende determinanter for statsadfærden.

I denne forbindelse er det først nødvendigt at spørge lidt mere til distinktionen mellem, på den ene side, statsadfærden, og på den anden side, statsfunktioner og statsinterventioner. Det er klart nok, at de sidstnævnte kan bestemmes på et højere abstraktionsniveau end statsadfærden, der nødvendigvis må være noget konkret. Men da statsinterventionerne også optræder i konkrete modaliteter, må der mere til for at opretholde sondringen. Morten foreslår (p. 222) at lade begrebet statsadfærd henvise til konkrete apparaters og institutioners aktiviteter, mens de to øvrige begreber opfattes som tillige indbefattende referencer til statsadfærdens effekter på bagvedliggende strukturer, interesser og magtforhold. Skal det forstås på den måde, at statsadfærden alene henviser til beslutninger og output i form af implementering, men bortser fra effekterne og herunder fra, hvorvidt implemen-

teringen overhovedet lykkes? Og videre: Hvorfor sidestilles interventioner med funktioner, frem for med adfærd?

Går vi lidt videre i fremstillingen, møder vi en fremhævelsesværdig pointe i understregningen af, at historisk-materialistiske analyser ikke er knyttet til aktører som sådanne, »men derimod orienteret mod at fremdrage de strukturer, interesser og magtforhold, som aktørerne på forskellig vis er bærere af« (p. 225). Det har jeg ingen problemer med. Men det har jeg til gengæld, når det senere – i forbindelse med konjunkturanalyserne – betones, at »konjunkturen ligesom strukturerne er handlingsdeterminerende, om end i en anden forstand« (p. 254). Det er klart, at konjunkturen har betydning for det udfald forskellige aktørers handlinger tilvejebringer. Det er også klart, at aktørerne i et vist omfang vil afpasse deres handlinger efter konjunkturen, således som de perciperer den. Men det forekommer mig, at Morten går for vidt, når han ydermere understreger, at aktørernes vanskeligheder med at forfølge »de objektive interesser« er knyttet til problemerne med »at få et præcist billede af den aktuelle konjunktur« (p. 255). Her glider argumentationen fra det adfærdsdeterminerende til de konjunkturrelle omstændigheder, som er medbestemmende for udfaldene af »magtspillet«. Enten det, eller der indføres en underforstået rationalitetsantagelse, som forudsætter, at aktørerne vil handle til fremme af strukturelt forankrede interesser på en måde, som nøje er afstemt efter de konjunktur-bestemte muligheder. Her ville enkelte overvejselse om erfaringerne fra virkelighedens internationale politik vel nok have kunnet raffinere og nuancere begrebsbestemmelserne. Der forekommer at være ganske langt fra Mortens »rationelle aktører« til den selvmorderiske adfærd en del stater og nationale mindretal har udvist op igennem dette århundrede.

I sammenligning med megen anden historisk-materialistisk teoridannelse er Morten nået langt i retning af at bestemme de overordentligt komplekse forhold, der omgiver adfærdsdeterminationen selv for så strukturelt bundne aktører som statsapparater. Men jeg tror, at en afprøvning på historisk-konkrete adfærdsmønstre vil tilskynde til yderligere problematiseringer af de »objektive«, strukturelt funderede interessers indvirken på både statsadfærden og andre former for aktøradfærd i international politik. Men det må i nærværende sammenhæng forblive et ikke-underbygget postulat.

Det sidste emne, jeg vil tage op her, er det oparbejdede paradigmes gyldighedsområde. Det skal der først knyttes enkelte generelle bemærkninger til. Dernæst vil jeg komme lidt nærmere ind på gyldighedsområdet for overvejselserne i kapitlet 11 vedrørende kapitalistiske staters udenrigspolitik.

Paradigmets gyldighedsområde

Morten gør i afhandlingen omhyggeligt rede for genstandsområdet for teoribearbejdningen – et genstandsområde, som først og fremmest defineres ved de opstillede krav til paradigmet, foruden ved en række centrale begreber. Men der gennemføres ikke på tilsvarende måde en omhyggelig indkredsning af gyldighedsområdet. Uagtet at paradigmet og dets begreber »dækker« genstandsområdet, er det jo ikke a priori givet, at dækningen er jævn, endsige at de formulerede teser har samme gyldighed for hele området.

Til illustration af problematikken kan nævnes, at meget af begrebs- og teori-dannelsen er forholdsvis snævert knyttet til den kapitalistiske produktionsmådes udbredelse og betydning. Derimod indeholder fremstillingen stort set ingen begrebsbestemmelser vedrørende de samfund, der er stærkt præget af ikke-kapitalistiske strukturer – dem, Morten lidt misvisende betegner som »post-kapitalistiske« og dermed som samfund, der i en eller anden forstand skulle have overstået den kapitalistiske epoke. Udviklingen i den såkaldte Øst-»lejr« i de senere år har tydeligt vist, at processen er reversibel, og at meget af den historiske-materialistiske tænkning på dette område er alt for fattig på begreber og indsigt. Dette sidste kan Morten ikke lastes for, men han kan kritiseres for stort set ikke at have forholdt sig til betydningen af, at den behandlede verdensformation under alle omstændigheder hele tiden har været og fortsat er præget af særdeles uensartede samfundsformationer. Det gælder ikke blot i sammenligningen af Øst og Vest, men bestemt også inden for de to »lejr«, som jeg skal komme tilbage til om et øjeblik.

Forinden er der imidlertid grund til at rejse det grundlæggende spørgsmål, om ikke det oparbejdede paradigme i en sådan grad er baseret på antagelser om antagonistiske modsætninger og konflikter mellem Øst og Vest, at dets gyldighed her ved indsnavres til en historisk set forholdsvis kort periode. Eller at det alternativt må siges især at have sin styrke i udforskningen af internationale relationer, der i kraft af deres beskaffenhed er konfliktfyldte, hvor det så modsætningsvis vil gælde, at paradigmet må formodes at være mindre frugtbart til udforskning af internationalt samarbejde mv.

Problemerne med gyldighedsområdet optræder i en lidt anden, men beslægtet form i drøftelsen af kapitalistiske staters udenrigspolitik. Her er det noget overraskende, at distinktionen mellem center og periferi og i det hele taget differentieringen mellem kapitalistiske stater stort set lades ude af betragtning i selve begrebsudviklingen og først tages op ganske kortfattet i sammenfatningen (p. 290). Ser man lidt nærmere på fremstillingen, er situationen imidlertid den, at de anførte begrebsbestemmelser og hypoteser i alt væsentligt er knyttet til centerstaterne – og herunder især til de mest magtfulde, hvilket vil sige de stater, der koncentrerer og udøver mest klasse-magt. En formulering som den, at statens ekstrasocietale funktionsmåde abstrakt kan fastlægges »som værende den at sikre de ekstrasocietale betingelser for samfundsformationens persistens og sammenhold« (p. 264) forekommer således misvisende for de svagest stillede perifere stater, der i en sådan grad er påvirket af center-bourgeoisiernes interesser, at deres funktionsmåde snarere må karakteriseres som den at sikre verdensmarkedsindlemmelsen og den verdensmarkedsafhængige reproduktion. Endnu længere fra denne virkelighed ligger formuleringen vedrørende »sikringen af de ydre og almene betingelser for det kapitalistiske verdensmarkeds reproduktion« (p. 269). For de svageste perifere stater er dette verdensmarked en given struktur.

Disse og andre formuleringer antyder nogle af de problemer, man kan løbe ind i ved så konsekvent at arbejde med en begrebsudvikling, der går fra det meget abstrakte mod det stadig mere konkrete – uden en sideløbende eller samtidig systematisk indarbejdning af reelt-almene teorisatser og konkrete analyser med væsentligt mere begrænsede gyldighedsområder.

Konklusion

Uagtet den her fremførte kritik - og uagtet, at der er meget andet, som jeg gerne ville problematisere - må Mortens præstation i denne afhandling sammenfattende karakteriseres som et væsentligt og originalt bidrag til udarbejdelse af et historisk-materialistisk (partielt) paradigme for studiet af internationale politiske forhold og politiske relationer mellem samfund og stater i den indeværende epoke. Afhandlingen repræsenterer en samfundsvidenskabelig forskningsindsats på et højt niveau, og den indeholder et stort antal fine og lodige begrebsbestemmelser, som kan danne basis for det videre arbejde inden for forskningsfeltet.